

KOPIRAITILA SKOLAS UPPHOVSRÄTTSS- GUIDE

© Kopioisto rf 2019

Text: Kopioisto ry

Illustrering: Tarja Petrell / JCO Digital Oy

INNEHÅLL

VÄLKOMNA TILL KOPIRAITTLA!	5	ANVÄNDNING AV VERK	18
GRUNDERNA I UPPHOVSRÄTTEN	6	Citat	19
Vad är upphovsrätt?	6	Utnyttjande av information eller idéer och fria verk	19
Upphovsrätten skyddar	6	Länkning	20
Hur upphovsrätten uppstår	7	Privat bruk	20
Gemensamt verk	8	ATT ANVÄNDA VERKET IN UNDERVISNING	20
Sammansatt verk	8	Framställning och visning av verk i undervisning	21
Verkströskeln	8	Kopieringslicens	22
VAD INNEBÄR UPPHOVSRÄTTEN FÖR UPPHOVSMANNEN?	9	Användning av tv-program, videor och filmer i undervisningen	23
Ekonomiska och moraliska rättigheter	10	TV-program	23
Bearbetningar och översättningar	11	Filmer	23
Överlåtelse av upphovsrätten	11	YLE Areena och Arkivet	24
Upphovsrättens giltighetstid	12	Webbvideor	24
NÄRSTÅENDE RÄTTIGHETER	12	Användning av musik i undervisning	25
Skydd av fotografier	12	Framställning av musik	25
KRÄNKANDE AV UPPHOVSRÄTTEN	13	Inspelning av musik	25
Upphovsrättsförseelse	14	Licens för offentlig framförande av skådespel	26
Upphovsrättsbrott	14	Creative Commons eller andra öppna licenser	27
FOTOGRAFERING OCH PUBLICERING AV FOTOGRAFIER	15	LÄRARENS EGET MATERIAL	28
Fotografering	15	Arbetsgivarens rätt till lärarens material	29
Fotografering av personer	15	UPPHOVSRÄTTS- ORGANISATIONER	30
Fotografering av konstverk	16	YTTERLIGARE INFORMATION OM UPPHOVSRÄTTEN	31
Sekundär betydelse på bilden	16		
Publicering av bilder	16		
Årekränkning och integritetsskydd	17		

Kopiosto

Kopiosto är en gemensam upphovsrättsorganisation för upphovsmän, förlag och uppträdande konstnärer. Kopiosto möjliggör användning av material som skyddas av upphovsrätten genom att bevilja licenser för kopiering och digital användning samt för efterföljande användning av audiovisuella verk.

Ersättningarna betalas vidare till verkens rättsinnehavare. En del av medlen delas ut till stöd av finsk kultur och skapande arbete via Centralen för audiovisuell kultur (AVEK) som verkar i samband med Kopiosto.

Kopiostos ställning som länken mellan verkens användare och rättsinnehavare baserar sig på fullmakter givna av rättsinnehavarna samt på undervisnings- och kulturministeriets godkännandebeslut.

Mer information om Kopiosto: www.kopiosto.fi

VÄLKOMNA TILL KOPIRAITILA!

Avsikten med Kopiraittilas skolas undervisningsmaterial är att inspirera och uppmuntra lärarna och studerandena till kreativt arbete som respekterar upphovsrätten.

I handboken finns basuppgifter om upphovsrätten samt om läroanstalternas kopieringslicenser. Undervisningsmaterialet är producerat av upphovsrättsorganisationen Kopiosto rf. Materialet har skapats i ett projekt vars styrgrupp består av Utbildningsstyrelsen, undervisnings- och kulturministeriet och Undervisningssektorns Fackorganisation OAJ. Materialet har skapats i en arbetsgrupp i vilken har deltagit experter inom pedagogiken och upphovsrättsbranschen.

Ytterligare information om upphovsrätten och om upphovsrättslicenser finns på www.kopiraittila.fi och www.kopiosto.fi

GRUNDERNA I UPPHOVSRÄTTEN

© Vad är upphovsrätt?

Upphovsrätt är ett skydd för skapande arbete. Filmer, musik, böcker eller serietidningar har alla upphovsmän. Upphovsrätten ger upphovsmannen rätt att bestämma över sitt eget arbete – resultatet av skapande arbete. Upphovsmän tjänar på att sälja verken och rätten att använda verken. Upphovsrätten är en förutsättning för att man ska kunna leva på skapande arbete och att nya verk skapas.

© Upphovsrätten skyddar

Upphovsrätten skyddar verkets utseende och uttryckssätt – resultatet av självständigt och originellt skapande arbete.

Verket kan vara litterärt, konstnärligt eller muntligt. Verk är till exempel böcker, tidningsartiklar, kompositioner och noter, ritningar, målningar, fotografier, pjäser, filmer, TV-program, datorprogram, databaser, kartor, byggnader samt bildkonstverk.

Upphovsrätten skyddar inte information, teorier, metoder, intrig och idéer som finns i verken, men det utseende eller uttrycksätt i vilket sätt verket är skapat eller gjort. Därför information, teorier, metoder och idéer i böcker, tidningar och på nätet får fritt utnyttjas i egna verk. Man kan till exempel använda en annan persons konstverk som inspirationskälla för sin egen målning, eller i sina egna skrifter kan man liknande handling och idéer som i en redan existerande bok.

Man får dock inte kopiera direkt från en annan persons verk. Man ska alltid skriva den egna texten med egna ord och hänvisa källor.

Upphovsrättslagen 1 §

© Hur upphovsrätten uppstår

Upphovsrätten uppkommer *automatisk* när verket är värdig. Det krävs inga formaliteter, såsom registrering eller användning av ©-märket.

Upphovsrätten uppstår för den person som skapat ett verk. En upphovsman är alltid en fysisk person. Upphovsmannens ålder har ingen betydelse. En elev eller studerande har upphovsrätt till material som hen själv skapat, såsom teckningar, uppsatser och skriftliga avhandlingar. För att använda ett verk av en elev eller studerande, exempelvis publicera en teckning eller text i skoltidningen eller på skolans webbplats, behöver man tillstånd från upphovsmannen. Om upphovsmannen är minderårig behöver man även vårdnadshavarnas tillstånd. Även lärare kan få upphovsrätt till det material som de har gjort.

Upphovsrättslagen 2 §

Upphovsrättsmärke ©

©-märket är en internationell symbol som används framför upphovsmannens eller upphovsrättsinnehavarens namn i ett verk som är upphovsrättsligt skyddat. Genom att använda upphovsrättsmärke kan man ange vem som äger upphovsrättigheterna till verket. Att upphovsrätt ska uppkomma eller att skyddet kan fås förutsätter emellertid inte att ©-märke används. Att copyright eller ©-märket saknas från verket tar inte bort upphovsrättskyddet från verket som når verkströskeln. Upphovsrätten uppkommer och skyddet börjar gälla samtidigt som verket skapas och någon registrering eller annan åtgärd behövs inte.

Det finns inga vedertagna former för användning av ©-märket. Den vanligaste formen för att använda märket är Copyright © upphovsmannens eller upphovsrättsinnehavarens namn och det första utgivningsåret. Ordet copyright kan även utelämnas. Till exempel © Kopiosto rf 2017.

Gemensamt verk

Om två eller fler personer tillsammans skapar ett verk, är det fråga om ett *gemensamt verk*. Upphovsrätten tillkommer dem gemensamt. I gemensamma verk är upphovsmännens personliga bidrag inte självständiga verk utan en gemensam helhet, vilket innebär att det krävs tillstånd från alla upphovsmän för att använda ett gemensamt verk.

Upphovsrättslagen 6 §

Sammansatt verk

Ett sammansatt verk är ett verk där olika upphovsmäns arbeten kan skiljas från varandra, exempelvis en bok med både text och bilder. När det gäller ett sammansatt verk får varje upphovsman själv bestämma över sin egen andel, men upphovsmännen bestämmer tillsammans över användningen av verket i sin helhet. För att exempelvis visa verket offentligt krävs tillstånd från alla upphovsmän. Exempelvis en film eller teaterpjäs kan vara ett sammansatt verk. Filmer eller teaterpjäser kan nämligen innehålla litterära och musikaliska verk.

© Verkströskeln

Vilket litterärt eller konstnärligt verk som helst får dock inte skydd. För att ett verk ska skyddas krävs kreativt arbete. Resultatet av det kreativa arbetet ska vara självständigt och originellt, alltså överskrida den så kallade *verkströskeln*. Självständigheten och originaliteten bedöms från fall till fall. Bedömningen görs i sista hand av en domstol. Tröskeln för att något betraktas som ett verk anses överskridas om det är omöjligt för någon annan att uppnå samma resultat med motsvarande arbete. Verkets kvalitet har ingen betydelse. Även ett verk som är av låg konstnärlig kvalitet eller annars av dålig kvalitet kan skyddas. Verkströskeln ligger på olika nivåer för olika typer av verk. Upphovsrättsrådet har i ett antal utlåtanden tagit ställning till när verkströskeln överskrids och upphovsrättsskydd uppstår.

VAD INNEBÄR UPPHOVSRÄTTEN FÖR UPPHOVSMANNEN?

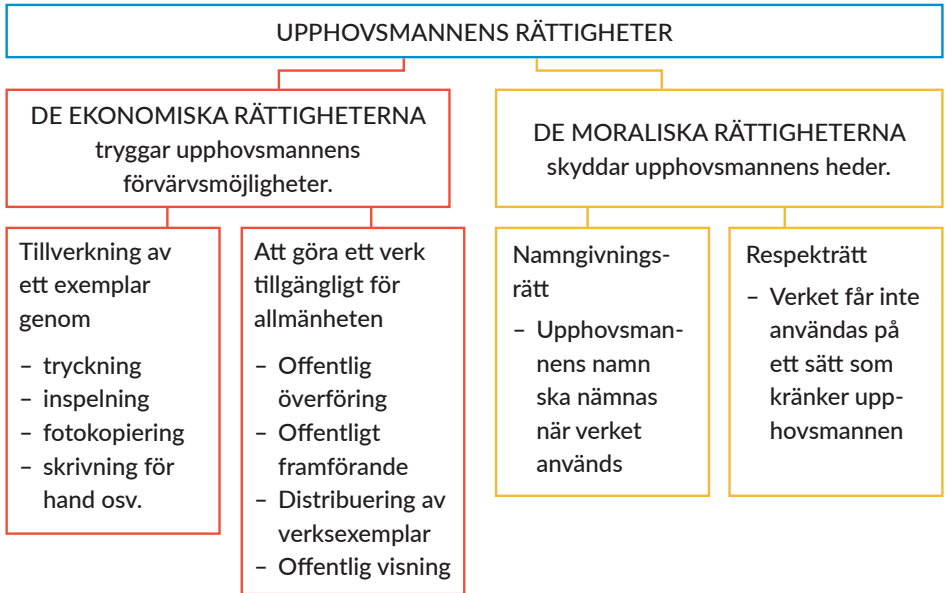
Upphovsrätten ger *upphovsmannen rätt att bestämma* hur och var hans verk används. Om man vill använda ett upphovsrättsskyddat verk behöver man i allmänhet upphovsmannens eller upphovsrättsinnehavarens tillstånd.

Majoriteten av personer som utför kreativt arbete - konstnärer - får sin lön från upphovsrättsinkomst. De säljer sina verk och nyttjanderätten till dem. Till exempel en författare säljer publicerings- och översättningsrätten till en bokförläggare, dramatiseringsrätten till en dramatiker, och filmningsrätten till en filmproducent. En illustratör för sin del säljer rätten att publicera sina verk som illustrationer i en bok åt en bokförläggare, rätten att omvandla dem till en animerad film åt en tv-producent och rätten att trycka dem på olika produkter åt ett tryckeri.

Varje aktör betalar en ersättning åt konstnären för den metod de använder verket. Många konstnärer har ingen månadslön, deras inkomst består helt och hållet av ersättningarna.

Det kan ta månader, till och med år, att skriva en bok, rita en serie, skapa ett musikverk eller att filma en film. Konstnärer får sällan lön för det kreativa arbetet eller för dess design eller för träning. Inkomst tjänas först vid uppträdanden, när ett verksexemplar säljs eller ett verk används. Upphovsrätten gör det möjligt att få sitt uppehälle genom skapande arbete och gör det möjligt att nya verk skapas - nya böcker, serietidningar, filmer och musik.

© Ekonomiska och moraliska rättigheter

Upphovsrätten omfattar såväl ekonomiska som moraliska rättigheter. *De ekonomiska rättigheterna* är rättigheterna att framställa exemplar och göra verket tillgängligt för allmänheten. De ekonomiska rättigheterna ger upphovsmannen rätt att bestämma om huruvida exemplar ska framställas av hans verk och om de ska göras tillgängliga för allmänheten till exempel genom försäljning, utlåning eller uthyrning. Upphovsmannen har rätt att bestämma om verket får bearbetas, översättas eller återges inom en annan litteraturgenre, inom en annan konstform eller på något annat sätt. Man behöver exempelvis författarens tillstånd för att översätta, dramatisera eller filmatisera en bok och tonsättarens tillstånd för att göra en ny version av ett musikaliskt verk.

Upphovsmannens *moraliska rättigheter* innebär att upphovsmannen ska respekteras. Upphovsmannens namn ska nämnas när verket används och verket får inte bearbetas på ett sätt som kränker verket. Verket får inte heller göras tillgängligt för allmänheten i ett sammanhang som är kränkande för upphovsmannen.

Upphovsrättslagen 2 § och 3 §

© Bearbetningar och översättningar

Rätten till ändring, översättning eller bearbetning av ett verk hör till upphovsmannens exklusiva rättigheter. För att ändra ett verk, exempelvis bearbeta en bild, översätta en bok, göra en ny version av ett musikaliskt verk eller filmatisera ett verk behöver man tillstånd från upphovsmannen till det ursprungliga verket.

Det nya verk som skapas när man bearbetar ett verk är ett *derivatverk*. Den som gjort bearbetningen, exempelvis översättaren, får upphovsrätt till derivatverket om det är tillräckligt självständigt och originellt, alltså om verkströskeln överskrids.

Man behöver inte tillstånd för att bearbeta ett verk vars skyddstid har gått ut.

Man får skapa ett nytt, självständigt och originellt verk genom att använda idéer och innehåll från ett annat verk. Om verket inte kan likställas med det ursprungliga verket får upphovsmannen en självständig upphovsrätt till sitt verk.

Upphovsrättslagen 2 och 4 §

© Överlåtelse av upphovsrätten

En upphovsman kan helt eller delvis överlåta sina ekonomiska rättigheter till någon annan, till exempel en förläggare, producent eller arbetsgivare. Den som upphovsrätten överlåts till blir *rättsinnehavare*. Att man äger ett exemplar av ett verk, till exempel en bok eller en tavla, innebär inte att man även innehar upphovsrätten. Det finns inga exakta regler för hur en överlåtelse av upphovsrätten ska gå till, men det är i praktiken bäst att göra upp ett skriftligt avtal om överlåtelsen. Den som upphovsrätten överlåtit till har inte rätt att i sin tur överlåta den till någon annan eller att bearbeta verket, såvida man inte uttryckligen avtalat om det. De moraliska rättigheterna kan i allmänhet inte överlåtas. De stannar hos den ursprungliga upphovsmannen.

Upphovsrättslagen 27 och 28 §

© Upphovsrättens giltighetstid

Upphovsrätten gäller under upphovsmannens levnadstid och 70 år efter hans dödsår. Då ett verk har flera upphovsmän, såsom filmer, räknas skyddstiden från slutet av det år då den sista upphovsmannen avlidit.

Efter att skyddstiden löpt ut kan verket fritt utnyttjas.

Upphovsrättslagen 43 §

NÄRSTÅENDE RÄTTIGHETER

I upphovsrättslagen skyddas även vissa rättigheter som påminner om upphovsrätten. Dessa kallas *närstående rättigheter*. De närstående rättigheterna skyddar exempelvis fotografier, framförande av ett verk, ljudupptagning, filmupptagning, register och databaser. Det krävs tillstånd av upphovsmannen eller rättsinnehavarna också ifall man vill kopiera och använda dessa.

För att få närstående rättigheter förutsätts inte att kravet på självständighet och originalitet uppfylls, det vill säga att verkströskeln överskrids. Den största skillnaden gentemot upphovsrättsskyddet är längden på skyddstiden.

Närstående rättigheter skyddar vanligen i 50 år efter att ett verk färdigställdes eller exempelvis ett fotografi togs. Katalog- och databasskyddet gäller i 15 år efter att katalogen eller databasen färdigställdes. Ljudinspelningar och inspelade framträdanden skyddas i 70 år efter att inspelningen för första gången publicerades.

Upphovsrättslagen kapitel 5

© Skydd av fotografier

Alla fotografier är upphovsrättsligt skyddade. Om verkströskeln överskrids får fotot skydd som verk. Andra fotografier får skydd som så kallade vanliga fotografier. Huruvida verkströskeln över-

skridits bedöms från fall till fall. Om ett fotografi överskrider verkströskeln beror bland annat på fotografens kreativa val, såsom bildkomposition, iscensättning, beskärning, bildvinkel och belysning. Att fotografiet föreställer ett historiskt ögonblick eller att timingen var lyckad gör inte automatiskt att det överskrider verkströskeln. Var ett fotografi publicerats eller om det alls publicerats avgör inte heller om det får skydd som verk eller som så kallat vanligt fotografi. Även exempelvis nyhetsbilder som publicerats i tidningar kan skyddas som verk.

Om ett fotografi får upphovsrättsskydd som verk är skyddstiden 70 år från slutet av fotografens dödsår. Om fotografiet däremot skyddas som så kallat vanligt fotografi är skyddstiden 50 år från det år då det togs.

Upphovsrättslagen 2 § och 49 a §

KRÄNKANDE AV UPPHOVSRÄTTEN

Att använda verk skyddade av upphovsrätten i strid mot lagen kränker upphovsrätten. Kränkning av upphovsrätten kan ha brotts- och skadeståndsrättsliga följder.

I fall av otillåten användning är användaren skyldig att betala upphovsmannen ett skäligt *vederlag*. Denna skyldighet är inte avhängig på huruvida användaren var medveten om att användningen var olovlig. Detta innebär att även en användare som verkat i god tro är skyldig att betala vederlaget ifall hen inte har haft det vederbörliga tillståndet för användningen. Vederlagets storlek är i allmänhet minst priset som användaren skulle ha betalat ifall hen skulle ha skaffat det nödvändiga användningstillståndet.

Utöver vederlaget är det möjligt att användaren döms till att betala upphovsmannen ett *skadestånd* för annan förlust, lidande eller olägenheter. Skadeståndets storlek bestäms skilt för varje fall. Utgångspunkten är principen om full ersättning, alltså att alla skador som åsamkats upphovsmannen ska ersättas. För att

en person ska bli skadeståndsskyldig krävs dock alltid åtminstone att hen handlat vårdslöst.

Utöver vederlaget och skadeståndet kan en kränkning av upphovsrätten leda till straffrättsligt ansvar eller *straff*. I Finland kan personer över 15 år bli straffrättsligt ansvariga. En kränkning av upphovsrätten kan straffas som antingen upphovsrättsbrott eller upphovsrättsintrång.

Upphovsrättslagen 57 §

© Upphovsrättsförseelse

Man kan göra sig skyldig till en upphovsrättsförseelse ifall man uppsåtligen eller av grov oaktsamhet i strid med upphovsrättslagen framställer ett exemplar av ett verk eller gör ett verk tillgängligt för allmänheten. Kränkande av upphovsmannens moraliska rättigheter och import av piratprodukter kan också vara straffbart som upphovsrättsförseelser.

En upphovsrättsförseelse kan leda till böter.

Upphovsrättslagen 56 a §

© Upphovsrättsbrott

Ett upphovsrättsbrott förutsätter att gärningen är uppsåtlig, utförd i förvärvssyfte samt att gärningen är ägnad att åsamka rättsinnehavaren betydande skada eller olägenhet. Kränkningar av upphovsrätten i datanätet förutsätter inget förvärvssyfte, så att till exempel olagligt sprida musik eller filmer på nätet är alltid ett upphovsrättsbrott.

För upphovsrättsbrott kan man dömas till högst två år i fängelse.

Strafflagen 49 Kap. 1 §

FOTOGRAFERING OCH PUBLICERING AV FOTOGRAFIER

Fotografering och publicering begränsas av regler om upphovsrätt, integritet, heder och personuppgiftsskydd samt praxis i enlighet med god sed.

© Fotografering

Man får i allmänhet alltid fotografera på allmänna platser - även personer ifall den allmänna platsens innehavare inte förbjudit fotografering. Allmänna platser är platser man har fritt tillträde till, till exempel gator, parker, skolor, köpcentrum, bibliotek, trafikmedel och ämbetsverkens ingångar. Privata platser, till exempel en persons hem, får inte fotograferas utan tillstånd. Det är inte alltid tillåtet att fotografera på alla allmänna platser, till exempel i sjukhus får man inte fotografera patienterna och i ämbetsverk får man inte ta fotografier i tjänstemännens rum. På allmänna platser får man också fotografera människor. En person kan också neka till att bli fotograferad.

Man får fritt fotografera byggnader från in- och utsidan. Byggnadens ägare eller innehavare kan dock förbjuda fotografering exempelvis av integritetsskäl. En ägare eller innehavare av ett museum kan exempelvis förbjuda fotografering inne på museet.

Även om det är tillåtet att fotografera på en allmän plats får fotograferingen inte vara störande, exempelvis störa en lektion. Mobiltelefoner och andra apparater används i allmänhet bara vid sådana tillfällen under lektioner när läraren gett lov.

Fotografering av personer

För att fotografera en person behöver man vanligen tillstånd från personen i fråga. Man får fritt fotografera människor på allmänna platser, men för publicering av fotografierna gäller andra regler än för själva fotograferingen. Rätten att publicera sådana bilder

begränsas av ett antal lagar. Man får exempelvis inte publicera bilder som kränker någons heder eller integritet eller bryter mot personuppgiftslagen.

Fotografering av konstverk

Att fotografera ett konstverk i syfte att exempelvis tillverka vykort, illustrera en broschyr, använda bilden som pärmbild till en bok eller publicera bilden på en webbplats räknas som att framställa ett exemplar av konstverket, vilket kräver upphovsmannens tillstånd. Man får fritt fotografera ett stadigvarande konstverk (en staty, målning etc.) på en allmän plats, t.ex. i en park, på gatan eller i biblioteket. Ifall konstverket är bildens huvudmotiv kan bilden inte användas i förvärvssyfte, till exempel genom att sälja dem som postkort. Man får dock använda bilden i en tidning eller tidskrift, ifall den anknyter till texten. Man får fritt fotografera byggnader.

Upphovsrättslagen 25 a § 3 mom.

Sekundär betydelse på bilden

Ett konstverk kan ingå i ett fotografi, film eller tv-program, ifall konstverket har en sekundär betydelse i fotografiet, filmen eller tv-programmet. Till konstverk hör målningar, skulpturer och andra bildkonstverk. Till exempel när man tar ett foto av en person kan i bakgrunden synas en tavla på väggen eller en staty.

Upphovsrättslagen 25 § 2 mom.

© Publicering av bilder

Även om man får fotografera på allmänna platser såsom i parker, på gator, i skolor och i klassrum bör man komma ihåg att andra regler gäller för publicering av bilderna än för själva fotograferingen.

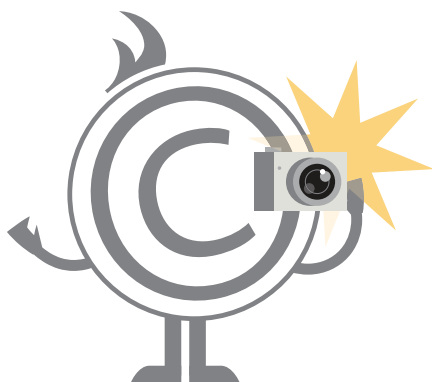
Om personerna på bilden kan kännas igen är det oftast bäst att be dem om tillstånd att publicera bilden. Man får inte kränka en persons heder eller integritet när man publicerar en bild. Vad gäller minderåriga barn krävs också tillstånd av vårdnadshavarna om man vill publicera en bild exempelvis i skoltidningen, på en webbplats eller i sociala medier.

Ärekränkning och integritetsskydd

Var och ens privatliv och heder är tryggt i lag. Man kan göra sig skyldig till ärekränkning när man framför en osann uppgift eller antydning om någon så att gärningen är ägnad att orsaka skada eller lidande för den kränkte eller utsätta honom eller henne för missaktning. Ärekränkningen kan anses grov ifall den kränkande eller nedsättande uppgiften eller antydningen sprids i massmedia, till exempel i en tidning eller på tv, eller på andra sätt förmedlas till åtskilliga personer, till exempel genom att sprida det på nätet.

För ärekränkning kan man bli dömd till böter eller högst sex månader i fängelse. För grov ärekränkning kan man dömas till högst två år i fängelse. Därtill kan man dömas betala ersättning för lidande och andra skador samt motpartens rättegångskostnader.

Strafflagen 24 Kap 8 §, 9 § och 10 §

ANVÄNDNING AV VERK

Upphovsrätten ger upphovsmannen rätt att bestämma hur ett verk ska användas. Man kan få tillstånd från upphovsmannen, en annan rättsinnehavare eller en upphovsrättsorganisation. I vissa situationer har lagstiftaren ansett det vara ändamålsenligt att tillåta användning genom en begränsningsbestämmelse i upphovsrättslagen. Begränsningsbestämmelsen ger rätt att använda verket utan upphovsmannens tillstånd.

När man använder ett verk ska man alltid hänvisa till upphovsmannen och källan i enlighet med god sed. I Kopiraittla skolas material finns modeller för hur man gör källhänvisningar.

DU KAN ANVÄNDA

1. Material som inte överstiger verkströskeln
2. Information, idéer och metoder
3. Fria verk och verk vars skyddstid har löpt ut. Fria verk är lagar, förordningar och andra myndighetsbeslut.
4. Citat inom begränsningarna som anges i upphovsrättslagen
5. Verk genom licenser som läroanstalten anskaffat
6. Material som har en Creative Commons-licens eller motsvarande öppen licens.
7. Annat material genom att be om tillstånd av rättsinnehavaren.

Kom ihåg att alltid nämna upphovsmannens namn när du använder ett verk som någon annan gjort.

© Citat

Av offentliggjorda verk får man i enlighet med god sed ta citat. Citatet måste ha en saklig anknytning till verket, där citatet används. Man får citera i den omfattning som motiveras av ändamålet. Man ska nämna upphovsman och källa när man citerar. Man får inte skapa ett verk som består enbart av citat med stöd av citaträtten.

MINNESLISTA FÖR CITAT

1. Man får citera ur offentliggjorda verk.
2. Citatet ska ha ett sakligt samband till det egna verket.
3. Man får citera i den omfattning som motiveras av ändamålet.
4. Upphovsman och källa ska nämnas.

© Utnyttjande av information eller idéer och fria verk

Man får alltid fritt använda den information, idéer, principer och metoder som ett verk innehåller. Upphovsrätten skyddar verkets uttrycksform, inte den information eller de idéer som ingår i verket. Dessa får användas fritt av vem som helst, förutsatt att man inte direkt kopierar någon annans verk.

Lagar, förordningar och myndighetsbeslut har dock inte något upphovsrättskydd enligt upphovsrättslagen. Dessa får fritt användas.

Ett verk får även fritt användas efter att upphovsrätten upphört att gälla, det vill säga efter att skyddstiden gått ut.

Man får även fritt använda sådant material som inte är tillräckligt originellt och självständigt för att överstiga verkströskeln. Huruvida verkströskeln överskridits bedöms från fall till fall.

Upphovsrättslagen 1 § och 9 §

© Länkning

Det är tillåtet att länka till material på nätet, ifall länkningen leder direkt till den ursprungliga webbplatsen. En lärare kan till exempel lägga till länkar till olika material i inlärningsmiljön, eller så kan studerandena lägga till material från nätet till sina projektarbeten genom att länka direkt till de webbplatser som materialet finns på. Man får inte länka till en video eller annat material som olagligt gjorts tillgängligt på internet.

© Privat bruk

Man får framställa några exemplar av ett offentliggjort verk för eget privat bruk utan upphovsmannens tillstånd. Man kan exempelvis kopiera en cd-skiva eller bok eller spela in tv-program och filmer från tv för eget bruk. Kopior som framställts för privat bruk får inte användas för andra ändamål. Att framställa kopior exempelvis för att använda i undervisningen eller för att sköta eller förbereda sig för sina arbetsuppgifter eller att lagra eller dela verk på nätet är inte privat bruk. Man får inte framställa exemplar av dataprogram för eget bruk, men man får göra säkerhetskopior.

Staten betalar en ersättning för privat kopiering till upphovsmännen för att kompensera dem för de ekonomiska förlusterna som kopieringen medför.

Upphovsrättslagen 12 §

ATT ANVÄNDA VERKET IN UNDERVISNING

© Framställning och visning av verk i undervisning

Ett verksexemplar, till exempel en bok och bilderna i den, får visas som sådan i undervisning. I visningen kan även användas till exempel en dokumentkamera. I fall man vill spara eller kopiera verk eller delar av dem, till exempel som en del av en egen presentation, krävs tillstånd. Med Kopiostos kopieringslicens får man kopiera och digitalisera delar av en tryckt publikation. En lärare kan även projicera webbplatser på väggen och visa material på nätet, till exempel bilder.

Att framföra verk, till exempel filmer, nätvideor eller musik, är inte detsamma som att visa ett verksexemplar. För att få visa filmer, nätvideor och skådespel krävs ett skilt tillstånd. Att framställa andra verk, till exempel musik, i undervisning är tillåtet utan tillstånd med stöd av upphovsrättslagen.

Upphovsrättslagen 21 §

© Kopiostos kopieringslicens

Läroanstaltens kopieringslicens ger rätt att kopiera nästan alla typer av tryckta publikationer samt bilder och texter som är fritt tillgängliga på internet. Kopiostos licens omfattar både inhemskt och utländskt material.

Kopieringslicensen ger rätt att kopiera eller spara material och bilder som en del av undervisningsmaterial som man gjort själv, i projektarbeten eller för att komplettera annat undervisningsmaterial. Det kopierade materialet kan sparas inom läroanstaltens slutna nät och göras tillgängligt för den undervisningsgrupp som materialet är avsett för.

Med Kopiostos licens får man göra kompletterande eller åskådliggörande markeringar på text- och bildmaterial samt använda olika

Kopieringslicens för läroanstalter

FOTOKOPIERING

20 sidor/publikation/termin eller utbildningsperiod, högst 50 procent av en publikation

SKANNING

Grundskolan: **5 sidor**/publikation/termin eller utbildningsperiod, högst 50 procent av en publikation

Gymnasier och yrkesläroanstalter: **15 sidor**/publikation/termin eller utbildningsperiod, högst 15 procent av en publikation

Högskolor: **20 sidor**/publikation/termin eller utbildningsperiod, högst 20 procent av en publikation ELLER en hel vetenskaplig tidskriftsartikel

UTSKRIFT

20 sidor/publikation eller webbplats/termin eller utbildningsperiod

Hela lärarhandledningar för eget arbetsbruk

DIGITAL KOPIERING

Bilder och texter som är fritt tillgängliga på internet: **20 sidor**/webbplats/termin eller utbildningsperiod

Dock inte

- musik, rörliga bilder och dataprogram
- material som omfattas av en egen licens eller egna användningsvillkor

NOTER OCH SÅNGTEXTER

10 sidor/publikation/termin eller utbildningsperiod, högst 50 procent av en publikation.

OMFATTAS INTE AV KOPIERINGSLICENSEN:

- arbets-, övnings- och facitböcker

material för översättnings- och bearbetningsövningar i undervisningen. Bearbetningsrätten gäller inte förläggares undervisningsmaterial eller musikaliska verk.

Mer information om kopieringslicensen finns på www.kopiosto.fi

© Användning av tv-program, videor och filmer i undervisningen

TV-program

Med licensen för användning av tv-program för undervisning får man spela in tv-program från följande kanaler: YLE TV1, YLE TV2, MTV3-, YLE Teema & FEM. Man får visa de inspelade programmen under 2 års tid. De inhemska undervisningsprogrammen får spelas in för permanent bruk.

Att spela in följande program är inte tillåtet:

- inhemska eller utländska filmer med biograf- eller videodistribution
- utländska serier med kontinuerlig handling
- reklam
- andra kanalers program, inklusive program i utländska tv-kanaler.

Mer information om licensen för inspelning för undervisning finns på www.kopiosto.fi/tvprogramiundervisning

Filmer

Köpta, lånade eller hyrda video- eller DVD-filmer är menat för privat bruk. Att förevisa filmer under lektionen och i en eftermiddagsklubb kräver en skild licens.

Man kan skaffa licenser för användning av inhemska filmer för undervisningsbruk av APFI som representerar film- och AV-producenterna. Inspelningen kan ha köpts från en affär, lånats från biblioteket, hyrts från en videouthyrningsaffär eller bandats in

från TV. Med APFI licens för undervisningsbruk får man även förevisa inhemska filmer genom video-on-demand-tjänster på nätet. Mer information om APFI licens finns på www.apfi.fi

M&M Viihdepalvelu säljer licenser för offentlig framförande av filmer från flera europeiska och amerikanska produktionsbolag (Filmlicens). Mer information om Filmlicens finns på www.elokuvalisenssi.fi

När det gäller andra utländska filmer kan man höra sig för om tillstånd hos produktionsbolaget eller filmdistributören.

Koulukino producerar undervisningsmaterial av filmer producerade för biografdistribution som stöd för skolors och dagvårdens medieföstran. Ytterligare information finns på www.koulukino.fi

Läroanstalter kan även skaffa filmer och program från *YLE arkivförsäljning*. Också i många av de filmer och program som skaffats från YLE arkivförsäljning ingår visningstillstånd i samband med undervisning.

YLE Arena och Arkivet

Med tillstånd av Kopiosto, Tuotos och sändningsbolagen är det tillåtet att i undervisningen använda inhemska TV-program som finns på YLE Arena och i Arkivet. Licensen omfattar inte filmer, utländska program och reklamer med biograf- eller videodistribution. Inspelning av program är förbjuden.

Mera information om licens finns på www.kopiosto.fi/tvprogramiundervisning

Webbvideor

I upphovsrättslagen anses som filmverk långa filmer, tv-program och webbvideon som görs i kommersiellt syfte. Därför krävs det tillstånd för att förevisa webbvideor på lektionerna. Man kan skaffa en licens för offentlig framförande av musikvideor från Gramex. www.gramex.fi. Webbvideons skapare kan ha tillåtning användning av videon i undervisning till exempel genom en *Creative Commons*-licens.

Det bör dock observeras att det finns mycket material på nätet som kan ha laddats upp utan tillstånd. Det är enbart tillåtet att visa lagligt material i undervisningen, och enbart materialets riktiga upphovsman eller rättsinnehavare kan ge tillstånd att visa videon. Man kan utvärdera materialets laglighet till exempel genom att kontrollera vem som laddat upp videon på nätet.

© Användning av musik i undervisning

Framställning av musik

Upphovsrättslagen tillåter att musik framförs i undervisning. Under lektioner får man alltså fritt framföra musik både på instrument och från en inspelning. Kommunerna har ingått ett avtal med Teosto och Gramex om framförande av musik på kommunala läroanstalter i andra sammanhang än under lektioner.

För att framföra musik i andra sammanhang än under lektioner och tillställningar som ordnas av kommunala läroanstalter måste man skaffa tillstånd. Tillstånd för att framföra musik offentligt kan skaffas från GT Musiikkiluvat Oy (www.musiikkiluvat.fi).

Man bör observera att vissa tjänster, såsom Spotify Free och Premium, enligt användarvillkoren endast får användas för privat bruk. Spotify har dessutom en Business-version som även får användas under lektioner.

Inspelning av musik

För att spela in musik som en del av till exempel en egen video eller annat projektarbete eller på en webbplats krävs tillstånd från rättsinnehavaren till musiken. Man kan höra sig för om licenser för inspelning hos Teosto och Gramex, såvida upphovsmannen inte har tillåtit användning av musiken exempelvis genom en CC-licens.

Teosto beviljar licenser för musikskapares, det vill säga tonsättares, textförfattares, arrangörers och musikförläggares räkning.

Gramex beviljar användningslicenser för artisters och inspelning. Vissa kommuner har skaffat licens för inspelning av musik från Teosto och Gramex. Licensen ger rätt att använda musik exempelvis i videor som görs i undervisningen eller andra projektarbeten, så länge man inte delar dem på nätet. Kontrollera hos Teosto och Gramex om din kommun har skaffat en sådan licens (www.teosto.fi och www.gramex.fi).

Upphovsrättslagen ger rätt att i undervisningen spela in en lärares eller elevs framträdande för tillfälligt bruk, exempelvis för att det ska bedömas. Inspe­lingen får visas i undervisningen, men inte användas för andra ändamål.

Med licensen som kommunerna anskaffat från Teosto får man också göra en ljud- och bildinspelning av musik som framförts under fester (t.ex. vår- eller julfester) vid kommunala daghem, skolor och läroanstalter. Inspe­lingen får användas för icke-kommersiella ändamål i verksamhet som anknyter till läroanstaltens verksamhet. Avtalet omfattar inte internet och inspe­lingen ska göras av läroanstaltens personal. Ytterligare information om Teostos licenser: www.teosto.fi

© Licens för offentlig framförande av skådespel

För offentlig framförande av skådespel i teatrar, skolor och andra offentliga tillfällen krävs tillstånd av rättsinnehavarna. Man kan be om framföranderätt för ett färdigt skådespel direkt från rättsinnehavarna eller från deras representanter. Grupper som representerar skådespel hittar du bland annat på Näytelmät.fi-tjänsten.

Licens för framförande av skådespel kan också skaffas från Nordic Drama Corner. Mera information finns på www.dramacorner.fi.

Ett skådespel du skrivit själv kan framföras fritt. Om du vill skriva ett skådespel utgående från en bok, alltså dramatisera en bok, behöver du bokens författares tillstånd.

© Creative Commons eller andra öppna licenser

En upphovsman kan ha tillåtit användning av sitt verk genom en *Creative Commons*-licens (CC-licens). I detta fall finns det i samband med verket en CC-licenssymbol som beskriver hur verket får användas. Upphovsmannen kan ha tillåtit att verket används som sådant, bearbetning av verket, delning av verket och/eller kommersiell användning av det. Ett verk kan ha en eller flera CC-licenssymboler.

Innan du använder material under CC-licens, kontrollera på vilka villkor upphovsmannen har tillåtit användningen

BY - Verket får fritt användas, redigeras och delas, men upphovsmannen ska erkännas.

ND - Verket får fritt användas och delas, men bearbetning av verket är inte tillåtet. Exempelvis, begränsning av bilder är bearbetning av verket.

NC - Verket får fritt användas, delas och redigeras, men kommersiell användning av verket är inte tillåtet.

SA - I ett eget arbete, där du har använt ett verk med SA-licens, får arbetet delas endast under samma villkor som det primära licenserade verket.

0 - Verket får fritt användas, redigeras och delas, även i kommersiella syften. Upphovsmannen har upplåtit sitt verk till fri användning genom att avsäga sig sin upphovsrätt i den mån det är möjligt.

Ytterligare information om CC-licenssymbolerna och om användning av CC-licensen: www.creativecommons.fi (på finska; se Creative Commons Sverige för svensk text: www.creativecommons.se)

LÄRARENS EGET MATERIAL

Lärare gör ofta olika slags material för att använda i undervisningen. Även lärare kan få upphovsrätt till det material som de har gjort. För material som framställts av lärare gäller samma regler som för andra verk. Om läraren skapar undervisningsmaterial som bildar en självständig och originell helhet, har läraren upphovsrätt till detta material. Läraren bestämmer själv på vilka villkor hen låter andra personer använda material som hen skapat själv.

Material som man gjort helt och hållet själv får man kopiera och dela obegränsat. Om någon annan har medverkat i framställningen av materialet, behövs även den personens tillstånd för kopiering och delning. Ifall man har använt verk av någon annan i materialet krävs tillstånd för att förmedla dem vidare.

En lärare kan överlämna sina ekonomiska rättigheter till verket helt eller delvis. Läraren kan till exempel komma överens om att kolleger i den egna läroanstalten får använda hens material i sin undervisning, men att materialet inte får överlåtas till lärare vid andra läroanstalter. Läraren är inte tvungen att tillåta andra att använda det egna materialet eller att fritt dela det, till exempel med en CC-lisens.

Upphovsmannen har rätt att bli omnämnd när hans eller hennes verk används. I praktiken innebär det att lärarens namn måste nämnas när det material hen gjort används.

Lärarens upphovsrätt till sitt eget material

1. Det är alltid upphovsmannen, det vill säga läraren själv, som får upphovsrätten.
2. Om läraren gör materialet tillsammans med en eller flera andra personer är det fråga om ett gemensamt verk. Alla upphovsmän får då gemensam upphovsrätt.
3. Upphovsrätten överförs inte till arbetsgivaren om man inte har avtalat om det.
4. Arbetsgivaren kan få rätt att använda verket i sin normala verksamhet.
5. Läraren kan dock helt eller delvis överlåta sin upphovsrätt. De moraliska rättigheterna kvarblir alltid hos upphovsmannen.

© Arbetsgivarens rätt till lärarens material

Upphovsrätten tillkommer alltid upphovsmannen själv och överförs inte automatiskt till exempelvis arbetsgivaren. Man kan dock avtala om att upphovsrätten ska överlåtas till arbetsgivaren eller läroanstalten i arbetsavtalet eller ett separat avtal. I vissa fall räcker det att upphovsmannen inte ingriper när arbetsgivaren använder verket, för att det ska uppstå en användarrättighet för arbetsgivaren.

När det gäller verk som framställts i samband med utförandet av arbetsuppgifter tillämpas ofta principen att arbetsgivaren har rätt att använda dem inom ramen för sin ordinarie verksamhet. Upphovsmannen behåller dock upphovsrätten.

Det hör i allmänhet inte till lärarnas arbetsuppgifter att framställa undervisningsmaterial åt andra lärare. Det material en lärare har framställt för sin egen undervisning är därför inte automa-

tiskt tillgängligt för andra lärare. Om läroanstalten eller kollegerna vill använda material som en annan lärare gjort ska de avtala om detta med läraren i fråga. Detsamma gäller undervisningsmaterial som lagts upp på nätet.

Läraren kan helt eller delvis överlåta sina ekonomiska rättigheter till sitt verk. Lärare får själv bestämma under vilka villkor hen låter andra använda materialet. Om en lärare vill kan hen ändå dela med sig av det undervisningsmaterial hen har framställt åt andra. I så fall bör hen dock kontrollera om hen har de tillstånd som krävs för att dela andras verk vidare. Läraren är inte heller skyldig att överlåta materialet utan ersättning eller fritt dela ut det till exempel med en CC-licens.

UPPHOVSRÄTTSORGANISATIONER

Rättsinnehavarna har grundat upphovsrättsorganisationer, med uppgiften att bevaka deras intressen och bevilja användningslicenser i vissa situationer.

Upphovsrättsorganisationernas verksamhet grundar sig på fullmakter givna av upphovsmännen eller rättsinnehavarna, eller på kundavtal genom vilka rättsinnehavarna överlåter sina rättigheter till organisationens förvaltning och övervakning. Organisationerna beviljar licenser för användningen av verken, utkräver ersättningar för användningen och betalar ersättningarna till rättsinnehavarna utgående från rapporter eller undersökningar om användning.

Upphovsrättsorganisationerna underlättar och förenklar anskaffningen av nyttjanderättigheter samt betalningen av ersättningar till inhemska och utländska rättsinnehavare.

Upphovsrättsorganisationerna är:

Upphovsrättsföreningen för utövande artister och ljudupptagningsproducenter **Gramex rf**: Gramex beviljar licenser för användning, inspelning och offentligt framförande av inspelad musik.

Den gemensamma upphovsrättsorganisationen för upphovsmän, utövande konstnärer och förläggare **Kopiosto rf**: Kopiosto beviljar licenser för kopiering och digital användning av upphovsrättsligt skyddade publikationer och olika användningar av audiovisuella verk, till exempel inspelning av tv-program och vidareändring av tv-sändningar.

Upphovsrättsföreningen för konstnärer på det visuella området **Kuvasto rf**: Kuvasto bevakar visuella konstnärers rättigheter och beviljar licenser för användningen av bildkonstverk.

Upphovsrättsorganisationen för författare och översättare **Sanasto rf**: Sanasto beviljar licenser för offentliga framställningar av skriftliga verk samt deras användning i tv och radio.

Finlands Tonsättares Internationella Upphovsrättsbyrå **Teosto rf**: Teosto bevakar tonsättares, textförfattares, arrangörers och musikförläggares intressen och beviljar användningslicenser för offentligt framförande av musik och inspelning av musik.

Film- och AV-producenternas upphovsrättsförening **APFI rf**: APFI bevakar audiovisuella- och filmproducenters rättigheter och beviljar licenser för offentliga framställningar av inhemska filmer.

YTTERLIGARE INFORMATION OM UPPHOVSRÄTTEN

Mer information om upphovsrätten finns på Kopiraittila.fi -tjänsten. I Kopiraittila finns information om upphovsrätten, läroanstaltens licenser samt svar på upphovsrättfrågor från skolvärlden.

Välkommen till Kopiraittila www.kopiraittila.fi

